

ЖИТОМИРЩИНА - БАТЬКІВЩИНА ГЕНІАЛЬНОГО І.ОГІЄНКА

У статті розкрито музичне життя Житомира під час перебування там Івана Огієнка.

Минуле сторіччя виправило багато історичних помилок. Повертаються із забуття імена тих, хто прославив Україну на весь світ. Іван Огієнко – один з них. Куди б не закидала його доля – Швейцарію, Польщу чи Північну Америку, – в усіх світах, і далеких і близьких, думками линув на рідну землю, в Брусилів. По інший бік океану часто згадував Житомир, в якому неодноразово бував, працюючи над перекладами "Свангелія", збірником "Дохристиянські вірування українського народу". Саме на житомирській землі Огієнко записав чимало народних пісень, також часто його зустрічали в Михайлівській церкві за слуханням церковного хору. Наше місто назавжди полонило серце геніального сподвижника українства. Уявімо життя звичайного губернського міста кінця XIX ст. Житомир в кінці XIX ст. називали "перлиною Волині". І називали цілком заслужено: природа і архітектура тут неповторні. Старе місто за свою довгу історію (більше 1115 років) повторило шлях багатьох західноєвропейських культурних центрів: досягнувши економічного розвитку, Житомир так і залишився "провінцією" по духу.

Розглянемо, яким було культурно-освітнє життя міста, що поєднало культуру трьох величних народів: українського, російського, польського.

У 1887 році в Житомирі було 5 гімназій. Тільки у двох із них викладалися співи (без організації хору). Парадоксально те, що в 90% шкіл Житомирського повіту були хоріві колективи, що склалися з 12 і більше чоловік [1].

"Кадрова" політика в навчальних закладах Житомира є типовою для того часу: більшість викладачів-музикантів були чоловіками, мали спеціальну освіту (Глухівська школа, Волинська духовна семінарія). Зміна викладацького складу відбувалась кожних 3-4 роки [2].

Незважаючи на це, Житомирська прогімназія мала прекрасний хор, який більше 20-ти років (1877–1897 рр.) співав у Михайлівському соборі [3].

Крім нестабільності складу вчительських кадрів, проблемою для хорових та оркестрових колективів була постійна зміна їх учасників – одні закінчували навчання, інших відраховували (рідко, але бувало й таке). Це істотно впливало на рівень виконання, не даючи змоги колективу сформуватися в щось усталене, організоване і професійне. Лише деякі солісти з учнів виступали на літературно-музичних вечорах поза стінами шкіл та гімназій [4].

Здавалося б, прогресивні зміни в суспільному житті повинні допомагати розвитку талановитої молоді з бідних верств населення. Але наказ Міністерства Освіти 1887 року (який в народі назвали "кухаркіним") суворо забороняв переступати поріг гімназії дітям слуг. Тому навчання музиці було, можливо, єдиним світлим променем у безрадінному житті дітлахів міської бідноти.

Проте й музичні школи (найвідоміші з них: П.Грінберга, Є.Кущевської, Ф.Строне, А.Ружицького, К.Фон-Фейста, Г.Писаржевської) мали різну мету: дворянин Ружицький сподівався на суттєвий матеріальний прибуток. Зовсім іншим було завдання К.Фон-Фейста, який відкрив школу для всіх бажаючих за символічну плату. На цю справу він поклав своє життя і здоров'я: тяжко захворів і залишився без засобів існування. Усі його сподівання про допомогу до вищого товариства Житомира залишились без відповіді... Київське дворянство виявилось більш співчутливим, доручивши Костянтину Владиславовичу керівництво музичною школою. А провінційний Житомир залишився без талановитого педагога, якому в 1889 році іранський шах жалував найвищу нагороду країни – Орден Лева і Сонця [5].

Окрім і культурних передумов, відкриття музичних шкіл має ще один, історичний аспект, який визначався двома чинниками формування музично-освітніх традицій Волині.

I. У XIX ст. надзвичайної популярності набули "Музикантські цехи". Це своєрідні організації народних митців, що популяризували хорове та інструментальне мистецтво, що вшановували православні і католицькі релігійні традиції.

Поступово члени цехів утворювали в містах сталі трупи. Їх охоче приймали на службу в кріпосні колективи. Зокрема, хор та оркестр сенатора Й.Ульїнського налічував 130 чоловік. Керував ними вільнонайманий капелмейстер У.Добжинський. "Художні колективи" губернатора Волині М.Комбурля ("схибленого на музиці", за словами учасників) склалися із 120 чоловік, котрим граф подарував цілу вулицю (з будинками і домашнім господарством) [6:109].

Постійні репетиції та концерти відточували майстерність кріпосних музикантів. Але після відміни кріпацтва більшість з них залишилася без роботи: багатіям було не вигідно утримувати громіздкі колективи, та й кошти на них ішли чималі... Тому колишні кріпаки-виконавці почали займатись педагогічною діяльністю – викладанням музики і співів.

II. Саме життя ставило вимогу і створило умови для розвитку професійної освіти. Бурхливий соціально-економічний розвиток міст вимагав повноцінного культурно-мистецького життя. Миський театр, один з музичних центрів, потребував найпрофесійніших артистів як "для власних потреб", так і для гастролерів, адже на його сцені виступали зірки світового рівня: М.Заньковецька, М.Садовський, П.Саксаганський, брати Адельгейм, російська та італійська опери...

8 лютого 1847 року тут грав Ференц Ліст ("не один із піаністів світу, а перший піаніст світу", як казав Е.Гріг)...

У 1897 році з'явився циркуляр Міністерства Освіти про обов'язкове влаштування музичних вечорів у всіх навчальних закладах, який не тільки збагатив зміст і форми музично-літературної діяльності, а й допоміг у подальшому розвитку шкільної музичної освіти: наявність фортепіанного чи іншого інструментального класу свідчила про респектабельність закладу. Невелика кількість учнів (від 5 до 50 чоловік) дозволяла урізноманітнювати форми проведення індивідуальних занять. Уроки в музичних школах та класах розвивали гарний смак та давали можливість вихованцям бути бажаними гістьми в найвищих колах міста.

Зазначимо також, що великою популярністю користувались домашні уроки, які проводили прибулі вчителі музики (котрі нерідко були випускниками Московської та Петербурзької консерваторій).

Микола Трипольський, відомий краєзнавець, писав: "... в каждом порядочном доме было фортепиано, и прохажившие вечером по улицам Житомира могли слышать гамм более, нежели встретитъ евреев..." [6:110].

Велику роль у вихованні смаків городян відіграло "Артистичне товариство" (рік створення – 1876). Саме йому, а пізніше "Житомирському відділенню Російського Музичного Товариства" (далі – РМТ), належить велика заслуга в розвитку і підтримці юних талантів. Проте у цій мистецькій організації спочатку була майже відсутня координаційна робота, єдиний навчальний план і програма. Але "Товариство..." на ранньому етапі своєї діяльності з успіхом виконувало основне завдання: сприяло навчанню обдарованої молоді і пропагуванню нових творів вітчизняних композиторів.

Невеликі кошти, які виділяло Міністерство Освіти, не дозволяли утримувати багато великих колективів, тому в місті дуже популярними були салонні вечори з участю в них камерних ансамблів. На цих музичних зібраннях проводились вечори одного композитора: бетховенські, грігівські тощо...

Не залишались осторонь від мистецьких подій міста засоби масової інформації: газети "Волинь", "Жизнь Волини", "Волинские губернские ведомости". Музичні новини з'являлися тут спочатку епізодично, а згодом в часописах їм присвячували цілі колонки.

Газети відігравали роль своєрідних "афішних тумб": в них постійно друкувались анонси вистав, концертів, рецензії та критичні матеріали на виступи гастролерів та місцевих артистів. Жодна подія не проходила повз увагу журналістів. З програм концертів можна зробити висновок про рівень майстерності музикантів. У 2-й гімназії струнний квартет виконував камерні твори Е.Гріга, П.І.Чайковського, Г.Венявського. Артистичне товариство в той же час запрошувало на оперні вистави "Є.Онегін" П.Чайковського, "Травіата" Д.Верді... [7].

Зазначимо, що дворянство не тільки "використовувало" обдаровану молодь у суспільному житті, але й вміло шанувати талант і сприяло його розвитку. Зокрема, особливу увагу Департамент Освіти приділяв охороні здоров'я вихованців.

Значну роль у музичній освіті молоді відіграло товариство, яке, на перший погляд, не має відношення до культури та мистецтва. Але "Волинське попечительство про народну тверезість" зробило значний внесок у справу інтелектуально-духовного розвитку простих робітників і ремісничого люду. В гуртках "Попечительства..." викладалися Закон Божий, малювання, креслення, співи. На уроках музики розучувалися релігійні та світські твори, нотна грамота. У звіті "Товариства..." досить точно і конкретно характеризується одне з найголовніших завдань освіти: "Особи у віці, повному життєвих сил, замість того, щоб витратити їх на розгул, із акуратністю та постійністю присвячують свій час на здобуття знань, завдяки яким вони стають більш розвиненими членами суспільства..."

Збільшення учнів вечірніх класів призводить до пропорційного зменшення числа осіб, небезпечних своєю нерозвиненістю, обмеженістю та схильністю до розпусти...

Комітет постійно отримує подяки від осіб, які в силу різних причин не змогли навчитись простої грамоти" [8:36-37].

Зазначимо, що всі наведені історичні факти і документи свідчать про багате культурне та духовне життя губерньського Житомира. Саме таким його бачив і любив Огієнко. Владика ніколи не забував, яка земля вигодувала його. Дивосвіт батьківщини дихає на нас з кожного твору величезної спадщини Огієнка.

Можемо вважати, що під час перебування в Житомирі поглибилося розуміння Огієнком природи людського буття, що ґрунтувалося на філософських пошуках вченого. Вивчення церковної літератури тісно переплелось з етнографічними дослідженнями: біблійні мотиви нерозривно пов'язані з громадянським патріотизмом, адже гуманістична спрямованість Книги Книг – це не що інше, як дійсні потреби життя людини, розвиток її духовності. Вивчення зразків фольклорної творчості поліщуків сприяло пізнанню глибин української мови.

Будучи, за його власним визнанням, "вельми необізнаним музикантом", Огієнко ще на початку ХХ століття зробив висновок, вартий будь-якого шанованого теоретика музики: він конкретно вказав на первісний і домінуючий вплив української пісні на церковну музику. Зважаючи на це, можна стверджувати, що мистецькі традиції Житомира мали неабиякий вплив на майбутнього Патріарха.

Важко сказати, ким він був: письменником, етнографом, філологом, істориком, філософом?! У кожній з цих галузей Іван Іванович залишив помітний слід. Мав декілька імен: митрополит Іларіон, Владика, Пророк. Але для нащадків він залишився Українцем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Отчет Волинского губернатора (1885-1900 гг.). – С.113.
2. Там само. – С.118.
3. Там само. – С.134.

4. Отчет о Житомирской гимназии 1877-1897 гг. – 116 с.
5. Дело о награждении директора К.Фон-Фейста. – ЦДІА Ф 442, оп. 54. №239, 1875 р.
6. Лукомский Г.К. "Старинные усадьбы ". Волынский историко-археологический вестник. – Вып. I. – Почаев, 1896 г. – С.109-110.
7. Житомирщина на зламі тисячоліть: Матеріали наукової краєзнавчої конференції. – Житомир, 1998. – 232 с.
8. Отчет о деятельности Волынского попечительства о народной трезвости. – Житомир, 1905 р. – С. 36-37

Матеріал надійшов до редакції 14.11.2001 р.

Бовсуновская Н.М. Житомирщина – родина гениального Ивана Огиенко.

В статье описана музыкальная жизнь Житомира во время пребывания там Ивана Огиенко в конце XIX века.

Bovsunivska N. Zhytomyr region - Motherland of Ivan Ogienko? a man of genius.

The article describes the artistic life of Zhytomyr during Ogiyenko's visit at the end of the 19 th century.